

Elena SKAUDVILAITĖ

LIETUVOS IŠTIKIMOJI

IN MEMORIAM GENOVAITĖ GUSTAITĖ

Rašytoja ir poetė Elena SKAUDVILAITĖ prisimena istorikę, ilgametę „Mokslo“ leidyklos redaktorę Genovaitę GUSTAITĖ (1925–2017), palaimintojo Jurgio Matulaičio asmenybės ir veiklos tyrinėtoją, keletą straipsnių paskelbusią ir „Krantų“ žurnale.

LITHUANIA'S FAITHFUL.
IN MEMORIAM GENOVAITĖ GUSTAITĖ

The writer and poetess Elena SKAUDVILAITĖ remembers the historian and long-time editor of Mokslo (Science) magazine Genovaitė GUSTAITĖ (1925–2017), a researcher into the life and work of Bd Jurgis Matulaitis. Gustaitė also wrote for Krantai magazine.

Genovaitė Gustaitė studijų metais. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F 403-16

„Dar esu, krutu – bibliotekai (MA Vrublevskių) ką tik atidaviau (paprashė) du poezijos albumėlius (pradinės datos: 1937-ieji ir 1941-ieji metai). O, kaip atsispindi auklėjimas, kiek ten maironiškos, tėvynės meilės dvasios! Tarsi sugrįžau į tokį šventą, palaimintą laiką. (Kartu šiurpuji priminė Bertos Chveidanaitės – mažos, smulkios, garbanotais plaukais žydaitės įrašas: ‘Genut. Nebeužtvenksi upės bėgimo <...>’ Ir pabaigoje: ‘Tave amžinai mylinti B. Chveidanaitė. 1941. III.1. Raseiniai’. Gyventi jai buvo likę keli mėnesiai...“ Tai iš Genovaitės Gustaitės atviruko, rašyto 2016 metų išvakarėse. O šiemet (taigi – pernai, kada *In memoriam* autorės ir rašyta – *red. past.*), 2017.VIII.17, Raseinių kapinėse į užkasamą jos kapą ėmečiau kadaisė pageidautą kraujažolių puokštelę atsiveikindama be žodžių... Mudviejų pažintis, laikui bėgant virtusi nuoširdžia bičiulyste, prasidėjo 1955 metais Vilniuje, vienoje universiteto auditorijų, kur ji per stojamuosius egzaminus tikrino būsimų lituanistų (taigi ir mano) istorijos išmanymą. O šiemet ji išėjo beauštant Žolinei, rugpjūčio 15 dieną. Mirė vos kelias paras tesirgusi. Jos mirtis pažinėjusiems buvo staigmena tik todėl, kad ji pagal savo metus (g. 1925.X.4) dar tvirtai laikėsi, aktyviai gyveno.

Genovaitėi Gustaitėi paskambinau tuoj po arkivyskupo Teofiliaus Matulionio paskelbimo palaimintuoju. Iškilnių Vilniuje išvakarėse buvusi Katedroje, o tikrąją dieną ėjusi pas pažįstamus apeigų stebėti per televizorių (savo neturėjo dėl jai žinotų sumetimų). Paskutinis trumpas mūsų pokalbis telefonu (pati paskambino lyg kur skubėdama) – keli žodžiai apie matytą parodą Vilniuje (nurodė ir adresą), puikius dailininko Broniaus Leonavičiaus kūrinius:

Pasakyk savo draugams vilniškiams, kad būtinai nueitų ir viską pamatytų.

Per ilgus bendravimo metus turėjau labai daug progų įsitikinti jos pastangomis daryti gera, akstinti žmones domėtis tėvynės istorija bei kultūra, nesnūduriuoti. Ji pati daug ir sparčiai dirbo, spėdavo laiku ir gerai padaryti privalomus ar apsiimtus padaryti darbus tiek knygų leidyklose redaktoriam, tiek vėliau, jau baigusi valdiškos tarnybos laiką. Spėdavo ir į operą, ir į susitikimus su kultūros, meno, politikos bei kt. žmonėmis – su rašytojais, su grįžtančiais iš tremčių ar negrįžusių artimaisiais, išlikusiais ne vien per Lietuvą žudžiusius laikus. Kai kuriuos susitikimus ji savo „išsiugdytu“ geru stiliumi ir turininga kalba išsamiai aprašydavo laiškuose. Moteriškoms niekų pasakoms ji neekvojo nei laiko, nei popieriaus. Štai vieno laiško, rašyto provincijos mokytojai, pastraipa:

Savaitę V. Žuko galerijoje veikė iš visos Lietuvos mokyklų atsiųstų piešinių paroda tema „Biblija – jėga“. Ne tik paroda – ir aukcionas. Toks dar negirdėtas Lietuvoje: už patikusius perkamus mokinių piešinius reikėjo mokėti ne litais, bet Biblijomis (vienos kaina apie 50 Lt). Už kai kuriuos piešinius sutiko nupirkti po 50 Biblijų (jos, rodos, turėtų tekti mokykloms). Tai bent! Mažoji studija rytais skaito ta proga atsiųstus rašinius (2004.XII.17, Vilnius).

Darbščioji ir kruopščioji istorikė ir kultūrininkė Genovaitė buvo plačios erudicijos. Ji gerbė Lietuvos ir kitų tautų šviesuolius. Ne kartą su pagarba yra minėjusi Raseinių gimnaziją, kurioje mokėsi kone iki baigimo, iš baigiamosios klasės buvo pašalinta už patriotinių jausmų išreiškimą trispalvės spalvų aplankais, kai jais papuošė savo sąsiuvinius ir knygas. Baigti pavyko Kaune. Gimusi Palemone, mokyti atvyko į Raseinius, kur gyveno senelė, tėvo mama. Ji vertėsi siuvėjos amatu, siuvinėjo bažnytinius liturginius rūbus, iš savo talento pati pragyveno, galėjo ir Genovaitę priglauti, maitinti, leisti į gimnaziją. Prieš gyvenimo pačią pabaigą Genovaitė amžinojo poilsio namus pasirinko vis dėlto ne Kaune ir ne Vilniuje, kurį brangino ir kur gyveno nuo studijų pradžios iki šių jai paskutinių dienų, – pasirinko Raseinių kapines, prie jau seno, bet gerai išsilaikiusio akmeninio kryžiaus (su lenkiškais įrašais), močiutės kape. Ištikimybė šviesos namams ir žmonėms...

Genovaitė Gustaitė rašė straipsnių periodiniams leidiniams, siuntinėjo ir į užsienio lietuvių spaudą, pvz., Kanados „Tėviškės žiburiai“. (Ir mane skatino jiems rašyti, neakivaizdžiai „suvedė“ su redaktoriumi Gaida, jis laiškeliu pakvietė bendradarbiauti be honoraro, tik už numerius su autorės publikacijomis. Esu gavusi numerių su garbingų asmenų knygų pristatymais.)

Istorikė mylėjo žmones, buvo globėjiška, labdaringa. Dar nesutvirtėjus mūsų artimumui, ką tik baigusi studijas ir išvažiavusi pagal paskyrimą į Rietavą (anuomet, 1961-aisiais, dar rajono centrą), netikėtai patyriau jos atidų rūpestingumą. Per mūsų bendras pažįstamas ji žinojo, kad esu iš didelės šeimos, taigi suprato, jog per visokias istorines audras ir ekonomines suirutes nepigu ir tėvams, ir vaikams, todėl (irgi per pažįstamas) pasiūlė subtilią dovaną. Ką tik buvo žuvęs jos brolis elektrikas, jau vienintelis artimas. Nutrenkė elektra. Likęs jo naujas ir geras kostiumas, gal tiktų katram mano broliui. Palikimą priėmiau, ir nuo tada prasidėjo mūsų susirašinėjimas, vis artimesnė pažintis, atsivėrimai ir t. t. Genovaitės jautrumą ir drąsų patiklumą esu patyrusi ne vienu atveju, bet atvejais, kai papasakojau (gal 1993 metais), kad mano pažįstamai kelmiškei jos dukros labai skubiai reikalinga sumelė pinigų, bičiulė nepabūgo paskolinti, kiek išgalės leido. Sąlyga vienintelė: grąžinti sutartu laiku. Mūsų, ne turtuolių, kone avantiūra pavyko, visoms viskas baigėsi laimingai. Už geradarystę skolintoja Genovaitei, ne vieną sieksnį atmatavusi, padovanojo geroką savo senos motinos austos puikios drobės gabalą. Išvydusi dovaną (Gustaitė namų darbo, o dar lininį, audeklą, kaip ir kita, kas senoviška, tautiška, tradiciška, labai vertino, tą seniai žinojau). Genovaitė tuoj pat sumetė: tai būsiančios jos įkapės. Ir tikrai. Pasisiūdinu šį nebanalų išei-

Angelė Vyšniauskaitė, Genovaitė Gustaitė, Algirdas Gaižutis parodos „Vilniaus Šv. Onos bažnyčia – 500“ atidaryme. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2011, liepos 27. Gedimino ZEMLICKO nuotrauka. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius, Fg. 1-3505 / 1

ginį drabužį pas amato meistrę, juo ir buvo aprenpta artimos kaimynės, testamentinių nurodymų bei prašymų vykdytojos. Buvo ir Genovaitės pageidautų kraujažolių puokštelių (visas augalas nestipriai, bet itin subtiliai kvepia), derančių prie drobinio apdaro...

Genovaitė Gustaitė buvo originali, kūrybinga, nesilaikė įsigaliojusių trafaretų, na, kad ir sveikindama paštu. Štai šiemet Vasario 16-osios proga atėjo toks pasveikinimas:

Rašau ant „Žemėlapio“, išleisto lietuvių kalba 1900 metais inžinieriaus Antano Macijausko Petrapily. (Leidėjas A. M., 1874–1950, J. M. amžininkas), abu kartu 1899 m. baigė aukštąsias Petrapily, pirmasis – technikos institutą, antrasis – dvasinę akademiją, dar trečias, Pranas Vaičaitis, kuris su J. M. buvo pažįstamas, bendravo, – teisę. O gal visi trys susitikdavo, vedami meilės Lietuvai, po Šv. Kotrynos bažnyčios skliautais (vargonininkavo Česlovas Sasnauskas.)

Kaip susisieja „Žemėlapio“ istorija su J. M. „Keli žodžiai mūsų kunigėliams“ (parašytiems „sėdint mokytinio suole“ – neaišku, 1896, gal 1897 – prieš pravoslaviją, lenkomaniją, skatinusiems įsijungti į tautinį judėjimą; Dovydaitis tuos kelis žodžius palygino su dinamitu), su P. Vaičaičio „Yra šalis“ – kiek meilės! Iš tikrųjų negali atsidžiaugti, kad bibliotekai šovė į galvą mintis Vasario 16-osios sveikinimą įrašyti ant „Žemėlapio“, kurio leidimo istorija taip akivaizdžiai atskleidžia kovą už gimtąją kalbą. (Policijai buvo įsakyta Šachovskojaus tiražą konfiskuoti. A. M. nesutiko, parašė skundą Senatui, kuris po ilgų svarstymų pripažino, kad įsakymas konfiskuoti neturi įstatyminio pagrindo, ir priteisė mokėti 1200 rb už A. Macijauskui padarytus nuostolius. Karacija buvo atmesta. Kaip įkvėpė nuosprendis, kaip paskatino atšaukti draudimą! Darykim, ką galim. Kiek reikėjo drąsos, ištvėmės, nuovokumo A. M.!)

Istorikė buvo atidi faktams, skelbiamų žinių teisingumui, jautri žmonių (ne)ištikimybei.

Pagalvojau apie Julijų Kelerą, ruošusį J. Lukšos laiškus, ar rėmėjas žinojo, kad buvo Morta Linkaitė, kuriai jis movė

vestuvinį žiedą ant piršto. (Žiedas nukrito, atėjo rytą, ropojo keliais, ieškojo, kilnojo kiekvieną žolelę – nerado...) Kai ją suėmė, kišo į „sūrinę“, traiskė kaulus – spaudė ir atleido – toks būdas – neišdavė. Paskui iš lagerio Tol. Rytuose vežė į Kauną. (Suprato – akistata, bet su kuo?) Kai įvedė į tą patį kalėjimą, jo kiemą (pilną enkavedistų su fotoaparatais), pamatė prie sienos kažką uždengtą. Uždangalą nutraukus paaiškėjo – jos Juozas, akistata su juo! Kurį laiką žiūrėjo, tylėjo, paskui atsitiesė, pasakė: aš to žmogaus nepažįstu. („Neišdaviau Tavęs gyvo, neišduosiu mirusio.“) Nusirito nepasitenkinimo murmesys...

Gustaitė nesižavėjo sužadėtine Nijole...

1998 metais esu gavusi atvirlaiškį, rašytą sausio 27 dieną Romoje. Vienoje pusėje spalvotas Šv. Petro aikštės vaizdas, kitoje – spalvotas pašto ženklelis su popiežiaus Jono Pauliaus II atvaizdu ir „didžiosios matulaitininkės“ (anot kun. Vaclovo Aliulio) informacija apie buvimą svetur:

Elenut, šiandien Palaimintojo Jurgio mirties diena, nuo kurios jau prabėgo 71-ri. Marijonų namuose iškilmė, o kasdienybę praleidžiu Jo archyve, kur Jo laiškų, laiškų Jam labai daug – vandenynas. Visa ir aprėpti ne trijų savaičių reikia.

Ką tik įėjau per Porta Angelica, prie pat Bazilikos. Aikštėje jau nebėra kalėdinės eglės. Rašau iš Posta Vaticana, nes Italijos paštas dirba labai blogai. Jau buvau Vatikano muziejuje, Šv. Pauliaus bazilikoje, aplankiau Campo Verana kapinės

Genovaitė Gustaitė prie profesoriaus Petro Kraujalio kapo per Petrinės. 2014, Saulės kapinės, Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F 403-17

palaidotus J. M. auklėtinius, pirmuosius marijonus. Trokšte trokštu operos, gal pavyks. Grįždama nakvosiu Varšuvoje, priims marijonai. Gyvuok! G.

Istorikės analitinį talentą galėtų paliudyti ne vienas jos platesnis darbas, sakykim, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštyje (Vilnius, 2001, t. 19) paskelbtas „Apie vatikanišką M. Daukšos ‘Postilę’ ir A. Smetonos laišką joje“.

Genovaitės Gustaitės, drąsios blogio kasdienybėje apraiškų tramdytojos, dorybingumo palaikytojos, pavyzdys yra neeilinis ir sektinas. Tiesus, atviras ir kartu inteligentiškas jos žodis, adresuotas ne vienam, kai kam gal ir nepatikdavo, bet ji nesivaiškė asmeninės šlovės, ji buvo ištikima Lietuvos dukra ir sumani tarnaitė. Deja, gyvenimo viešumoje lyg ir nutylima. Retokai ištikdavo nelaukta staigmena, kaip, pvz., 2003 metais: „Sužinojau džiugią naujieną: už švietėjišką katalikišką veiklą esu apdovanota prelado Juozo Prunskio premija, 1000 dol. Pagalvojau – J. M. padėjo“.

Genovaitė rėmė pinigėliais ir mano pažįstamą pusiau našlaitę studentę, rimtą žmogų, bet sunkiai gyvenusią, pusbadžiausią. Pravertė geraširdėi ir nesavanaudei šviesuolei tie doleriukai ar nedideli „Tėviškės žiburių“ pinigėliai už straipsnius.

Genovaitės laidotuvių diena buvo graži, saulėta, rami. Ją atlydėjo nedidelis būrelis mielų žmonių, dauguma dar jauni, dvi pusamžės vienuolės. Velionės amžininkų, suprantama, nė vieno. Laidojo pagarbiai, susikaupe, neskubėdami, sutardami. Pabaigus užkasti ramiai buvo sutvarkytas, papuoštas kapas, trumpai pasimelsta. Jokių oficialių atsisveikinimo žodžių, ničnieko iš valdžios. Per gedulingus pietus laidotuvių dalyviai nesiplėsdami, nuoširdžiai pakalbėjo apie istorikę kaip dorą lietuvę, tiesų ir principingą žmogų, jausmais ir darbais mylėjusį Lietuvą ir Vilnių. Mūsų šviesioji sesuo, tylioji darbštuolė, turbūt nepažinta, šiuolaikinės inteligentijos nesuprasta iškili asmenybė būtų likusi ilsėtis jaudinamai vieniša, jei ne minėtas senas granitinis kryžius, tarsi šalia mylėtos ir ją mylėjusios močiutės. Jeigu Palaimintasis Jurgis kada nors bus paukštintas ir taps šventuoju, tuomet Genovaitės Gustaitės vaidmuo populiarinant šį Lietuvai ir Bažnyčiai nusipelnusį dvasininką, gaivinant jo atminimą, argumentuotai skelbiant jo nuopelnus, nušviečiant jo šventą gyvenimą nušviestų ir dalį jos asmenybės. Nepastebėti jos vaidmens Jurgio Matulaičio gyvenimo ir veiklos tyrinėjimuose būtų neįmanoma.

Elena SKAUDVILAITĖ

Kražiai
2017

Jonas SATKAUSKAS. Didybė. 2017. Fotografija